

Сергій Григорович Радул,
аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
м. Кіровоград, Україна

УДК 378.091

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В статье рассматривается значение формирования межкультурной компетентности у будущих учителей иностранного языка в процессе профессиональной подготовки. Представлены результаты экспериментального исследования, полученные на основе диагностики уровней сформированности межкультурной компетентности.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, когнитивный, культурологический, мотивационный компоненты.

The article discusses the importance of the formation of intercultural competence of future teachers of foreign languages in the process of professional training. The experimental results are presented which were obtained on the basis of diagnostics level of intercultural competence formation.

Key words: intercultural competence, cognitive, cultural, motivational components.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що процес глобалізації, який стрімко розвивається в наш час, призводить до розширення взаємодії між різними країнами, народами та їх культурами. Спілкування з іноземцями стає реальністю, а контакти з представниками іншої культури входять в наше повсякденне життя. Тому, за таких умов великого значення набуває проблема професійної підготовки вчителя іноземної мови до участі в різних міжкультурних взаємодіях.

Сьогодні міжкультурна компетентність стає якісним атрибутом сучасного фахівця, а її формування – пріоритетним завданням освіти, що дозволяє позбавити майбутніх фахівців від застарілих етноцентричних поглядів і замінити їх на нові, більш відповідні реаліям єдиного світу, в якому ми живемо. У зв'язку з цим, нагальним питанням постає розробка комплексу підходів до формування міжкультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови.

Мета статті – проаналізувати результати експериментального дослідження, спрямованого на перевірку рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови в процесі професійної підготовки.

Проведений нами констатувальний етап експерименту спрямований на вивчення динаміки сформованості міжкультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови. В експерименті взяли участь 180 студентів I–V курсів (19–22 роки, з них 126 юнок та 54 юнаків). Зокрема, це студенти факультету іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, напрям підготовки: Філологія. Мова і література (англійська, німецька) та Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького навчально-наукового інституту іноземних мов, напрям підготовки: Філологія (англійська).

З метою вивчення питання: наскільки майбутні вчителі іноземної мови розуміють зміст поняття «міжкультурна компетентність» та виявлення їх ставлення до означеної проблеми? Нами було проведено анкетування. Анкета складалася з 10 запитань відкритого та закритого типу.

Як показав аналіз результатів відповідей студентів на питання, що ви розумієте під поняттям «міжкультурна компетентність», 30,0% з числа опитаних, відповіді на це питання не дали, 65,0% – вважають, що між-

культурна компетентність – це «вміння спілкуватися з представниками іншої культури», «знання культури країни, мова якої вивчається», «здатність добре орієнтуватися в питаннях культури», «повага і розуміння культури», «здатність розуміти особливості культури». На думку 5,0% опитаних – це «спілкування», «можливість спілкування», «усне спілкування», «вміння вести бесіду».

Необхідно також зазначити, що 30,0% опитаних, які не дали відповіді на це питання, – це студенти I–II курсів. Ми пов'язуємо цей факт з тим, що студенти зустрічаються з поняттям «компетенція», «міжкультурна компетенція» в курсі дисциплін «Міжкультурна комунікація», «Методика навчання іноземної мови», «Теорія перекладу», які вивчаються тільки на III–IV курсах. Аналізуючи відповіді на питання, ми звернули увагу також на факт, що студенти у визначенні поняття «міжкультурна компетентність» роблять акцент на знання культури, традицій, побуту країни досліджуваної мови, її особливостей і не враховують можливості співставлення з рідною культурою.

Багатьма дослідниками доведено [2; 3; 4], що ефективна міжкультурна комунікація виходить за межі знання мови, яким спілкування аж ніяк не обмежується, тому ми визнали за необхідне дізнатися думку студентів з питання: про існуючі перешкоди при комунікації між представниками різних культур? На питання «Які перешкоди, на Ваш погляд, існують у процесі комунікації між представниками різних культур?» студенти у своїх відповідях розділилися на дві групи. Так, 53% опитуваних вважає, що ефективній комунікації перешкоджає низький рівень володіння іноземною мовою, а 47% – незнання особливостей культури.

На питання «Чи вважаєте Ви достатніми знання тільки фонетичних, граматичних і лексичних норм мови для успішної міжкультурної комунікації?» Всі студенти – 100% респондентів – вважають, що цих знань недостатньо, необхідно також знання культури.

Як видно з результатів опитування, більшість студентів вважає, що основна перешкода – це недостатнє практичне володіння іноземною мовою, а також усвідомлюють важливість знань про національні культурні особливості, визначаючи їх як основні перешкоди для комунікації, після недостатнього знання мови. Ці факти говорять про необхідність взаємопов'язаного комунікативного та соціокультурного розвитку студентів.

У ході анкетування ми запропонували студентам визначити власний рівень міжкультурних знань. За результатами дослідження встановлено, що більшість опитуваних вважає, що у них середній рівень володіння знаннями про історію, географію, літературу і мистецтво країни досліджуваної мови, про повсякденне життя країни досліджуваної мови – 52,0%. Серед опитуваних – 55% вважають, що їх знаннями про норми і правила комунікативної поведінки

(вербального і невербального), про особливості міжособистісних відносин в країні досліджуваної мови, про національні стереотипи – низькі. У досліджуваних вміння знаходити подібність і різницю між культурами та знання національних стереотипів також розвинуті на низькому рівні.

Розглядаючи спеціальні знання студентів у якості одного з важливих джерел формування міжкультурної компетентності, ми визначили систему спеціальних знань, необхідних для ефективної міжкультурної взаємодії, а також показники рівнів оволодіння даними знаннями та умови їх актуалізації.

Бесіди з викладачами та результати анкетування свідчать, про те, що у викладачів і студентів є розуміння необхідності формування міжкультурної компетентності на основі взаємного вивчення культур. Так, на запитання «Чи вважаєте Ви необхідними знання про міжкультурні відмінності?» Так – відповіло 96,0%, не знаю – 4,0%. Таким чином, необхідність у співставленні особливостей різних сфер культури рідної та іноземної у процесі вивчення іноземної мови не викликає сумніву у більшості студентів.

Також, ми вирішили за необхідне дізнатися, чи пов'язують студенти необхідність таких знань з їх майбутньою професійною діяльністю. З'ясувалося, що більшість впевнена, що виявлення подібностей і відмінностей у двох культурах у процесі вивчення іноземної мови допоможе їм в їх майбутній професії – 96%, і лише 4% – відповіли, що не знають.

Відповіді на питання «На якому рівні на практичних заняттях ви аналізуєте схожість та відмінність між культурами?» поділились наступним чином: 42% респондентів вважають, що на рівні структури мови та мовленнєвих явищ, 43% – на рівні виявлення особливостей традицій та 15% аналізують схожість та відмінність між культурами на рівні мовленнєвої поведінки.

На питання «Як часто при вивченні іноземної мови на заняттях ви порівнюєте нові знання про країну мови якої вивчається із знаннями про національну культуру?» з'ясувалося, що 77% студентів відповіли завжди або часто, і лише 23% – рідко або інколи.

Ці дані дозволяють зробити висновок, що під час професійної підготовки науково-педагогічні працівники часто використовують порівняльний аналіз структури мови та мовленнєвих явищ, виявленню національних особливостей культур, але, за необхідності на заняттях не в повному обсязі приділяється увага формуванню уявлень про комунікативну поведінку представників інших культур.

Проаналізувавши відповіді студентів, ми зробили висновок, що вже з I-го курсу у процесі вивчення іноземної мови необхідно проводити роботу з формування знань про іноземну культуру, вміння ідентифікувати себе з власною культурою, виконувати роль мінімального посередника між представниками своєї та іншомовної культур, умінь застосовувати ці знання та вміння в ситуаціях міжкультурного спілкування, що складає основу міжкультурної компетентності.

Таким чином, одержані результати анкетування в цілому підтверджують правомірність попередніх висновків, щодо існуючої практики бакалаврської підготовки та про необхідність вдосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів, спрямування базової підготовки на формування міжкультурної компетентності на засадах діалогу культур, міжособистісного спілкування та залучення майбутніх вчителів іноземної мови до науково-дослідної діяльності.

З метою визначення рівня сформованості міжкультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови у процесі професійно-педагогічної підготовки, на рівні бакалавра, ми провели діагностичних зрізи серед експертів та учасників експериментальної (напрямок підготовки: Філологія. Мова і література (англійська та німецька) $n = 110$) та контрольної (напрямок підготовки: Філологія. Мова і література (німецька та англійська) $n = 105$) групи. За рівнем базової освіти та соціометричними характеристиками представники ЕГ і КГ суттєво не відрізнялися.

На основі визначених нами критеріїв та показників нами складена анкета оцінки сформованості міжкультурної компетентності у майбутніх учителів іноземної мови, що передбачала оцінку сформованості певних компетенцій і оцінку розвитку визначених компонентів та загальну оцінку рівня сформованості досліджуваного утворення [5, с. 6–11].

Результати, отримані шляхом опитування експертів, (науково-педагогічних працівників, які здійснюють професійну підготовку в експериментальній та контрольній групі), щодо рівня сформованості міжкультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови ми показали на рис. 1.

З аналізу даних представлених на рис. 1, більшість експертів оцінило рівень міжкультурної компетентності студентів експериментальної та контрольної групи, як початковий (63,5% – 62,5%). На їх думку, студенти формально приймають культурні іншомовні цінності, засвоєння знань відбувається репродуктивним способом, домінує стереотипне мислення. Вони пасивні під час інформаційної взаємодії, відсутня

мотиваційна гнучкість, що дозволяє досягти успіху в творчих видах діяльності.

Також експерти вважають, що у значній частини респондентів, як експериментальної так і контрольної групи рівень міжкультурної компетентності знаходиться на низькому рівні – (33,8% – 35,5%). Тобто, їм властива нестійка мотивація до вивчення мови та культури країни мову яких вони вивчають, такі респонденти здатні до чіткого виконання методичних вказівок та настанов. Цього виявляється недостатньо для успішної педагогічної діяльності вчителя іноземної мови.

Результати діагностики рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови підтвердили гіпотетичність припущення щодо необхідності вдосконалення процесу професійної підготовки у контексті формування респондента утворення та необхідність створення для цього відповідних педагогічних умов.

Враховуючи, що міжкультурна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови має специфіку, ми застосували методи самооцінки та експертної оцінки для визначення рівня міжкультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови за визначеними нами рівнями, критеріями та їхніми показниками.

Експертам та студентам запропоновано оцінити рівень сформованості основних знань, умінь, навичок і якостей, що складають змістовну основу міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, розглядаються у дослідженні в якості показників цього утворення. Результати оцінювання представлені у таблиці 1.

Як бачимо, в обох групах більшість студентів оцінило свій рівень міжкультурної компетентності як початковий (ЕГ – 41,4% і КГ 42,3%) та низький (ЕГ – 46,3% і КГ 44,4%). Що вказує на несформованості міжкультурної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови.

Орієнтуючись на розроблену нами структуру міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови, ми намагались з'ясувати який рівень сформованості міжкультурної компетентності

Рис. 1. Рівні сформованості міжкультурної компетентності у студентів факультету іноземних мов за експертними оцінками

Таблиця 1

Результати комплексної оцінки експертами та самооцінки рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови (у %)

Група	Рівні							
	Початковий		Низький		Достатній		Високий	
	С	Е	С	Е	С	Е	С	Е
Експериментальна	41,4	44,4	46,3	42,4	10,1	9,9	2,2	3,3
Контрольна	42,3	46,5	44,4	40,0	12,2	10,2	1,1	3,3

Прим.: С – самооцінка, Е – оцінка експертами

як особистісного утворення або його структурних складових розвинені у студентів I–II-х курсів. З метою виявлення мотиваційної спрямованості майбутніх учителів іноземної мови та з метою визначення прогнозу успіху у процесі формування міжкультурної компетентності нами запропоновано методикку діагностики мотивації особистості «Спрямованість особистості» [1]. Ця методика дозволяє виявити готовність особистості до розширення міжкультурного професійного досвіду, потребу досягати успіху в поставлених задачах.

За результатами діагностики, встановлено, що більшість досліджуваних як ЕГ так і КГ орієнтовані на розширення міжкультурного досвіду – 51,0%. Вони готові інтенсивно виконувати передбачені навчальним планом завдання необхідні для розв'язання цієї проблеми. Такі респонденти готові вдосконалювати власну майстерність і здібності, прагнуть підвищувати освітній рівень, докладають зусилля, щоб домогтися кращих результатів, орієнтовані на досягнення певного результату. Виявлено, що 30,0% респондентів також орієнтовані на певний результат у навчальній та професійній діяльності, але за рахунок створення для них спеціальних умов. І лише 19% розуміють значення міжкультурної компетентності у процесі професійного становлення, але проявляють безініціативність, не роблять спроб для вдосконалення професійної майстерності.

Результати нашого дослідження дозволяють нам зробити висновок про те, що у більшості студентів мотиваційний компонент міжкультурної компетентності студентів знаходиться на високому рівні розвитку, але виділяється значна частина студентів, які не готові до здійснення професійної підготовки на засадах особистісно орієнтованого навчання.

З метою виявлення рівня сформованості когнітивного компоненту компетентності у студентів експериментальної та контрольної групи ми використали тест на англійській мові «A bridge from Ukraine to America», який складається з 20 питань, у змісті яких відображено політичний устрій, культурні пам'ятки, персоналії, відомі постаті, традиції, культурні цінності країни мови якої вивчається.

За даними тестування виявлено, що всі студенти справились із запропонованими завданнями. Респонденти як експериментальної, так і контрольної групи

продемонстрували достатній рівень знань про Америку та Україну. З аналізу анкет ми побачили, що вони давали правильні відповіді на ті питання, тематика яких частіше висвітлюється у засобах масової інформації: символи країни, пам'ятки культури, свята. У наших досліджуваних існують труднощі в знаннях про реалії американського суспільства, національні цінності, політичний устрій, національні постаті, спорт, географічні особливості. Тому, надалі перед нами постає задача заповнити ці культурні прогалини у процесі професійної підготовки.

Таким чином, досліджувані обох груп мають достатній обсяг знань країнознавчого характеру, проявляють здатність до порівняння двох культур, але цих знань не достатньо для здійснення міжкультурної взаємодії та для того, щоб засвідчити сформованість когнітивного компоненту міжкультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови.

З метою визначення рівня сформованості культурологічного компоненту ми запропонували студентам тест, який дозволяє виявити наскільки вони знайомі із стереотипами у поведінці американців. Тест складався із 18 пунктів. Респонденти повинні відповісти на питання: «Які прояви поведінки американців схожі з поведінкою українців в тій чи іншій ситуації. Що більш типово для українців і що більш типово для американців?».

Високий рівень розвитку культурологічного компоненту мають лише 10,0% учасників експериментальної та 12,0% контрольної групи. Вони мають ґрунтовні знання про особливості поведінки представників країни мови якої вивчається. В ході проведеної нами бесіди, ми з'ясували, що ці знання студенти здобули не лише завдяки аудиторним заняттям, але й участі у науково-дослідній діяльності, у заходах, що проводяться громадськими організаціями з метою збагачення культурного досвіду представників різних країн.

Домінуючим рівнем в обох групах є – достатній рівень сформованості навчального компоненту 37,0% та 39,0%. Їх знання про культуру поведінки американців та українців дозволяють знаходити схожість та різницю в поведінці представників двох культур, а також правильно трактувати поведінку носіїв мови яких вони вивчають.

Виявлено, що значну групу респондентів складають ті, які в результаті тестування припустилися

помилки і тому їх рівень визначено як низький або початковий (ЕГ – 53,0% та КГ – 49,0%). Тобто, у них слабо виражене прагнення до пошуку спільного та відмінного між культурами з метою встановлення ефективного діалогу, відсутні і знання про країну мову якої вивчають.

У результаті проведених досліджень, можемо зробити висновок, що міжкультурна компетентність, як особистісне утворення у більшості респондентів не сформовано. Це не означає, що студентам при гарних знаннях іноземної мови недостатньо досвіду та знань з міжкультурної взаємодії. Вони добре мотивовані, готові до розширення власного міжкультурного досвіду, націлені на вдосконалення професіоналізму.

Таким чином, вище сказане дозволяє зробити висновок, що майбутні вчителі іноземної мови володіють початковим та низьким рівнем міжкультурної компетентності, в умовах традиційної системи організації навчально-виховного процесу на рівні бакалавр-спеціаліст. Це свідчить про те, що процес професійної підготовки вчителів іноземної мови потребує вдосконалення, шляхом впровадження відповідних організаційно-педагогічних умов у контексті

оптимізації формування когнітивної, культурологічної, мотиваційної компетенцій, як важливої складової міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови.

Використані літературні джерела

1. *Елисеєв О. П.* Практикум по психологии личности. – 2.-е изд., испр. и перераб. / О. П. Елисеєв. – СПб.: Питер, 2007. – 512 с.
2. *Журавлев В. И.* Педагогика в системе наук о человеке / В. И. Журавлев. – М.: Педагогика, 1990. – 168 с.
3. *Маркова А. К.* Психология труда учителя: Книга для учителя / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993. – 192 с.
4. *Зязюн І. А.* Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – К.: ВПЮЛ, 2000. – 636 с.
5. *Радул В. В.* Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя: Навчальний посібник / В. В. Радул, В. О. Кравцов, М. В. Михайліченко. – Кіровоград, «Імекс-ЛТД», 2007. – 252с.

